

DOI:10.26104/NNTIK.2023.98.20.050

Орозбаева Ж.М.

**КМШ ӨЛКӨЛӨРҮНҮН ЖАЗА ӨТӨӨ
ОРГАНДАРЫНДА ЖАСАЛГАН ЗОРДУК-ЗОМБУЛУК КЫЛМЫШТАРЫНЫН
КЫЛМЫШ-КРИМИНАЛИСТИКАЛЫК МҮНӨЗДӨМӨСҮ**

Орозбаева Ж.М.

**КРИМИНОЛОГО-КРИМИНАЛИСТИЧЕСКАЯ
ХАРАКТЕРИСТИКА НАСИЛЬСТВЕННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СОВЕРШАЕМЫХ
В УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ СТРАН СНГ**

Zh. Orozbaeva

**CRIMINAL-FORENSIC CHARACTERIZATION
OF VIOLENT CRIMES COMMITTED IN THE PENITENTIARY
AUTHORITIES OF THE CIS COUNTRIES**

УДК: 343

Макаланын максаты бул тармактагы заманбап реалдуулуктарды эске алуу менен Казакстан Республикасынын укук коргоо органдарындагы зордук-зомбулук кылмыштарынын толук сүрөттөлүшүн чагылдыруу. Өзгөчө Россия Федерациясына жана Казакстанга мүнөздүү болгон түзөтүү мекемелериндеги зордук-зомбулук кылмыштарынын жакшы жана сандык параметрлери чагылдырылат. Түрмөлөрдө антисоциалдык көз караштардын өзгөчө контингентинин түзүлүшүнө таасир эткен бир катар факторлор мүнөздөлөт; жаза мөөнөтүн өтөп жаткан соттолгондордун кылмыштуу көрүнүштөрүнүн көбөйүшүнө таасир эткен заманбап тенденциялар акыркы шарттарда, анын ичинде Россия Федерациясында жана Казакстанда уюшкан формаларын эске алуу менен зордук-зомбулук кылмыштарын кылмыш жана соттук-медициналык мүнөздөгө жалпы мамиле жасашты. Макалада администрациянын канааттандырарлык эмес ишмердүүлүгү менен байланышкан уюштуруу жана административдик факторго басым жасалат, түрмө мекемелери жана алар уруксат берген кемчиликтер. Автор соттолгондордун агрессивдүүлүгүнүн жогорулашынын негизги себеби жана камакка алынган жерлерде кылмыш жоопкерчилигине тартылуучу кылмыштын кечиктирилгендиги жөнүндө позициясы чагылдырылат. Макалада жаза өтөө мекемелериндеги зордук-зомбулук кылмыштарынын татаал жана көп кырдуу мүнөзүн түшүнүү үчүн комплекстүү ыкманы талап кылган жагдайлар тастыкталат жана талашка салынат, бул социалдык коркунучтуу көрүнүшкө каршы күрөшүүнүн өзгөчө натыйжалуу стратегиясын аныктоого мүмкүндүк берет. Кылмыштуу жана криминалисттик мүнөздөмөлөрдүн структуралык элементтери көрсөтүлөт, алар кылмыштуулуктун конкреттүүлүгүн кылмыштуу аткаруу органдарынын атайын контингенти тарабынан аныктайт. Ошентип, макалада айтылган кылмыш-криминалистикалык баалоо анын элементтеринин бир кыйла кеңири спектрин камтыйт, бул элементти татаал позициялардан түшүнүүгө мүмкүндүк берет, бул кылмыштардын берилген категориясын изилдөө методологиясын иштеп чыгууну жеңилдетет.

Негизги сөздөр: зордук-зомбулук, түрмө, кылмыштуулук, жоопкерчилик, жабырлануучу, шектүү.

Целью статьи является изложить комплексную характеристику насильственной преступности в уголовно-исполнительных учреждениях Республики Казахстан с учетом современных реалий в данной сфере. Отражены добротные и количественные параметры насильственной преступности в уголовно-исполнительных учреждениях, особенно характер-

ные для Российской Федерации и Казахстана. Обозначены комплекс факторов, влияющих на образование у спецконтингента антиобщественных взглядов в местах лишения свободы; показаны современные склонности, влияющие на усиление преступных проявлений со стороны осужденных, отбывающих наказание в уголовно-исполнительных учреждениях. Проведен совокупный подход к криминолого-криминалистической характеристике насильственной преступности в новейших условиях, в том числе с учетом её организованных форм в Российской Федерации и в Казахстане. Главный акцент в статье сделан на организационно-управленческом факторе, который связан с неудовлетворительной деятельностью самой администрации уголовно-исполнительных учреждений и допускаемые ими упущения. Высказана авторская позиция на основные причины роста агрессивности осужденных и высокой латентности отслеживаемой пенитенциарной преступности в местах лишения свободы. В статье обоснованы и аргументированы обстоятельства, требующие комплексного подхода к постижению такого трудного и многогранного характера насильственной преступности в уголовно-исполнительных учреждениях, который разрешает определить особенно результативную стратегию противодействия данного социально-опасного явления. Показаны структурные элементы криминолого-криминалистической свойства, определяющие специфичность делаемых правонарушений спецконтингентом уголовно-исполнительных учреждений. Таким образом, высказанная в статье криминолого-криминалистическая оценка охватывает довольно широкий круг их элементов, что разрешает постигать данный элемент с комплексных позиций, облегчающий разработку методологии расследования предоставленной категории правонарушений.

Ключевые слова: насилие, тюрьма, преступление, ответственность, жертва, подозреваемый.

The purpose of the article is to present a comprehensive description of violent crimes in law enforcement agencies in the Republic of Kazakhstan, taking into account modern realities in this field. The good and quantitative parameters of violent crimes in correctional institutions, which are especially characteristic of the Russian Federation and Kazakhstan, are reflected. A number of factors affecting the formation of a special contingent of antisocial views in prisons are characterized; modern trends affecting the increase in criminal manifestations of convicts serving their sentences in correctional institutions have adopted a common approach to the criminal and forensic characterization of violent crimes in the latest conditions, including taking into account their organized forms in

the Russian Federation and Kazakhstan. The focus of the article is on the organizational and administrative factor associated with the unsatisfactory activity of the administration itself. The penitentiary institutions and the omissions allowed by them. The author's position on the main reason for the increase in the aggressiveness of convicts and the high latency of prosecuted correctional crime in places of detention is expressed. The article substantiates and argues the circumstances that require an integrated approach to understanding the difficult and multifaceted nature of violent crimes in correctional institutions, which makes it possible to define a particularly effective strategy for combating this socially dangerous phenomenon. Structural elements of criminal and forensic characteristics are shown, which determine the specificity of crimes by a special contingent of criminal executive authorities. Thus, the criminal-forensic assessment expressed in the article includes a fairly wide range of its elements, which makes it possible to understand this element from complex positions, which facilitates the development of a methodology for studying the given category of crimes.

Key words: *violence, prison, crime, responsibility, victim, suspect.*

Изилдөөлөр көрсөткөндөй, «жаза өтөө мекемелеринде соттолгондор тарабынан жасалган эң көп кездешкен зордук-зомбулук кылмыштары: киши өлтүрүү, ден соолукка зыян келтирүү, жыныстык кол тийбестикке каршы кылмыштар ж.б. Жогорудагы кылмыштар тобунда соттолгондордун кылмыштарынын коомдук коркунучу гана эмес, ошондой эле алардын иликтөөсүнүн, ачыктыгынын жана алдын алуусунун өзгөчөлүктөрү бар экендигин эске алуу керек».

Албетте, КМШ (Көз карандысыз Мамлекеттердин Шериктештиги) өлкөлөрүнүн жаза өтөө мекемелериндеги зордук-зомбулук кылмыштары контекстте жана жалпы кылмыштуулуктун ажырагыс бөлүгү катары каралышы керек. Башкача айтканда, түзөтүү мекемелериндеги зордук-зомбулук кылмыштарынын татаал жана көп кырдуу мүнөзүн изилдөөгө комплекстүү мамиле бул конкреттүү социалдык кубулушка каршы күрөшүүнүн эң натыйжалуу ыкмасын жана тактикасын аныктай алат, ошондой эле мындай көрүнүштү алдын алуунун жана билдирүүнүн жаңы жолдорун издөөгө түрткү берет.

Белгилей кетүүчү нерсе, «кылмыштардын соттук, кылмыштуу жана криминологиялык мүнөздөлөрүнүн ортосунда так айырмачылык жок деген пикир негизсиз. Бул мүнөздөлөрдө бирдей элементтерди колдонсо болот (кылмыштын объектиси, кылмыштын мүнөзү, кылмышкердин жана жабырлануучунун инсандыгы ж.б.), бирок ар кандай максаттарда. Соттук-медициналык мүнөздөмө кылмыштуулукту иликтөө жана ачыкка чыгаруу милдеттерине гана баш иет, ошондуктан бул элементтер белгилүү бир жүктү алып жүрөт, ал эми кылмыш-укуктук мүнөздөмө социалдык кооптуу иштин туура, укуктук квалификациясына жана кылмыш жасоого өбөлгө түзгөн жагдайларды тактоо жана жок кылуу үчүн криминологиялык мүнөздөмөгө арналган».

Бул тема боюнча талкууларга барбай туруп, авторлор көбүнчө жаза өтөө системасынын экиге бөлү-

нүшүн таанышы керек. Биринчи позицияга ылайык, ал эркиндигинен ажыратуу жазасын өтөп жаткан адам тарабынан кылмыштын жасалышын башкача түрдө - эркиндигинен ажыратуу жазасын өтөп жаткан адам тарабынан жаңы кылмыштын жасалышы катары түшүнөт, ал үчүн жазанын ушул сыяктуу түрү кайра дайындалат, аны жана пенитенциардык системага кайтып келүү кабыл алынды. Азыркы учурда соттолгондордун жаза өтөө мекемелеринин кызматкерлерине жана башка соттолгондорго каршы жасаган кылмыштарына көңүл буруу шарт экендиги белгилүү.

Зордук-зомбулук кылмыштарынын кылмыш болгон жеринин өзгөчөлүгү зордук-зомбулук кылмыштарынын сапаттык жана сандык мүнөздөмөлөрүндө, ошондой эле эркиндигинен ажыратылган адамдардын иш-аракеттеринин түрлөрүндө чагылдырылгандыгы четке кагылбайт.

Жалпысынан алганда, түзөтүү кылмыштары – бул түрмө мекемелеринде жазасын өтөп жаткан соттолгондор тарабынан жасалган ар кандай кылмыштардын жыйындысы. Жана структурасы боюнча ар түрдүү жана гетерогендүү, атап айтканда: инсанга каршы кылмыштар, ден-соолук, калк, коомдук коопсуздук, коомдук тартип, мүлк, административдик тартип, сот жана башкалар. Демек, авторлор көрсөткөндөй, түзөтүү кылмыштары жалпы кылмыштуулуктун компоненти болуп саналат, жана өзгөчө аймактык кылмыштуулук.

Бир катар изилдөөчүлөр берген маалыматтар түзөтүү мекемелериндеги кылмыштуу кырдаалдын начарлап баратканын көрсөтөт. Бирок жалпы эле түзөтүү мекемелериндеги кылмыштуулуктун абалы тууралуу статистикалык маалыматтарга негизделген дагы бир пикир бар.

Белгилей кетүүчү нерсе, укук коргоо органдарындагы зордук-зомбулук кылмыштарынын сапаттык мүнөздөмөлөрүнө жана сандык көрсөткүчтөрүнө бир катар факторлор таасир этет. Эң негизгиси, биздин көз карашыбыздан, бул көрүнүш менен күрөшүү үчүн алгылыктуу жана ылайыктуу стратегияны тандоо үчүн аталышыбыз керек.

Ошентип, түзөтүү мекемелеринде жасалган зордук-зомбулук кылмыштарынын мүнөзү жана түрү көптөгөн белгилегендей, ички жана тышкы кылмыш факторлоруна таасир этет. Мындан башка өлкө боюнча социалдык-экономикалык жана саясий туруксуздуктун таасири астында пайда болгон себептер жана шарттар, социалдык көзөмөлдүн алсырашы, ошондой эле кылмыштуулукка каршы күрөшүү үчүн укуктук камкордуктун жетишсиздиги жана калктын руханий жана моралдык деңгээлинин төмөндөшү кирет.

Бирок бул жерде жаза өтөө мекемесинин жетишсиз ишмердүүлүгү менен байланышкан уюштуруу жана башкаруу факторлору жана алар уруксат берген кемчиликтер олуттуу таасир этет. Ар кандай булак-

тарды талдоо көрсөткөндөй, биздин оюбузча, алар негизинен төмөнкүдөй: биринчиден, мекеменин администрациясынын тараптары физикалык зомбулукка өкүм кылынган адамдарды "баш ийбес" психологиялык кысым көрсөтүү менен (мисалы, расмий эмес лидерлер) үгүттөө менен тартипке жетүүгө аракет кылып жатышат. Албетте, мындай учурларда мындай "тарбияга" катышкан адамдар жазасыз калышат жана "баш ийбеген" соттолгонго келтирилген зыян, денеге олуттуу же орточо зыян келтирилгенге чейин, ачыкка чыгарылбайт. Экинчиден, административдик кызматкерлер тарабынан "билим берүү" максатында жана жеке кызыкчылыктын негизинде соттолгон кызматкерлерге карата физикалык же психологиялык зомбулукту колдонуу (мисалы, төлөмгө болгон суроо-талап, материалдык товарларды алуу, башкача айтканда, опузалоо ж.б.). Администрациянын өкүлдөрүнүн мындай жүрүм-туруму көбүнчө мындай соттолгондордун, бул мекеменин кызматкерлерине гана эмес, жазасын өтөп жаткан башка адамдарга да реакциясын жаратат. Башкача айтканда, администрациянын өкүлдөрү соттолгондордун ар кандай катаал зордук-зомбулук кылмыштарын жасоого түрткү беришет. Үчүнчүдөн, өкмөттүн өкүлдөрү соттолгондордун контингентинин ортосундагы чыр-чатактарга кийлигишүүсү же алардын чечими адилетсиз болушу, негизинен расмий эмес лидерлерге жана алардын жанындагыларга же белгилүү бир "статуска" ээ болгон адамдарга берилиши кадимки көрүнүш. Бул учурда, түзөтүү мекемесинин кызматкерлери, эреже катары, ар кандай изилдөөлөрдүн негизинде, мындай соттолгондордун "жакшылыгы" аркылуу, мекемедеги учурдагы "тартипти" колдоого аракет кылышат, анын ичинде аны "баш ийбегендерди тарбиялоодо" колдонууга аракет кылышат. Төртүнчүдөн, жаза аткаруу органдарынын кызматкерлери кээде кээ бир соттолгондордун зордук-зомбулук фактыларын башкаларга жашырышат, көбүнчө мындай алсыз категориядагы атайын квоталарды коргоо үчүн эч кандай чара көрүшпөйт. Мындай фактыларга жооп берүүдөн баш тартуу мындай мекемелердеги бузукулуктун, зордук-зомбулукка кабылган соттолгондордун өзүм билемдигинин атмосферасын жаратат жана бул түзөтүү мекемелериндеги зордук-зомбулук кылмыштарын көбөйтүү үчүн чынжырлуу реакцияга алып келет. Зордук-зомбулук кылмыштарын жашыруу жана бухгалтердик эсепке алуу фактылары көп кездешерин эске алуу керек, бул мындай мекемелердеги чыныгы кылмыштуулуктун деңгээлин төмөндөтөт. Бешинчиден, соттолгондорду көзөмөлдөө жана анын ичинде мекеменин атайын контингентинин астында зордук-зомбулукту алдын алуу боюнча кызматкерлердин канааттандырарлык эмес иши байкалат. Жаза аткаруу органдарынын кызматкерлери мыйзам тарабынан корголгон укуктарга жана кызыкчылыктарга байланыштуу белгиленген эрежелер-

ди сактабаганда (мисалы, туугандары менен мамилелешүүдө, тамак-аш алууда, эс алууну уюштурууда ж.б.) соттолгондордун арасында ырайымсыздыкка жана агрессияга алып келет.).

КМШ (Көз карандысыз Мамлекеттердин Шериктештиги) өлкөлөрүндөгү түрмө кызматкерлеринин зордук-зомбулук деңгээли бул мекемеде жазасын өтөп жаткан соттолгондордун кылмыштуу ишмердүүлүгүнүн өсүшүнө пропорционалдуу түрдө өсүп жаткандыгын баса белгилөө керек. Бул жогоруда айтылган факторлордун түзөтүү мекемелериндеги кырдаалдын начарлашына жана алардын мындай кол салуулардын алдын алуу менен байланышкан алсыз ишаракеттерине тийгизген таасирин көрсөтөт.

Башка изилдөөчүлөр соттолгондордун жаза өтөө мекемелерин башкарууга болгон агрессивдүүлүгү, ошондой эле зордук-зомбулук кылмыштарынын жогорку кечигүүсү жөнүндө жазышат.

Эгерде соттолгондордун арасында антисоциалдык көз караштардын калыптанышына өбөлгө түзгөн башка шарттарга көңүл буруу мүмкүн эмес: а) тартиптик жазаны тандоодо соттолгондордун белгилүү бир категориясы үчүн режимди бузган учурда жазасыз калуу же либерализм; б) жеке адамдарга атайын жеңилдиктерди туура эмес берүү, ошондой эле изоляциялык милдеттерди бузуу; в) соттолгондорго көзөмөлдү бузуу, анын ичинде "атайын", бул соттолгондорго мыйзамсыз иш-аракеттерди жасоого мүмкүндүк берет (мисалы, Кылмыш-жаза кодексинин эрежелерин бузуу, кылмыш-жаза кодексинин эрежелерин бузуу ж.б.). Опузалоо, кумар оюндары, баңгизат сатуу ж.б.).

Социалдык жана экономикалык факторлор түрмө мекемелериндеги зордук-зомбулук кылмыштары боюнча комиссияга олуттуу көңүл бурду. Биринчиден, биз логистикалык камкордуктун төмөн деңгээли, соттолгондорго медициналык жардам көрсөтүү, түстүү эмес, монотондук тамактануу ж.б.у.с.

Мындай кылмыштуу факторлор соттолгондорду өзүмчүл зордук-зомбулук кылмыштарына, анын ичинде гигиеналык каражаттарды, дары-дармектерди, кийим-кечелерди, тамак-ашты, тамеки буюмдарын ж.б. акысыз алуу үчүн опузалоого түртөт.

Ички криминогендик факторлорго келсек, алар табигый гетерогендүүлүккө байланыштуу эки шарттуу субтопко бөлүнөт. Тактап айтканда, биринчи топ объективдүү факторлорду, экинчиси – субъективдүү факторлорду камтышы керек. Объективдүү мүнөздөгү негизги факторлордун бири – бул түзөтүү мекемелеринде өкүм сүргөн субмаданий, ал эми субъективдүү фактор – бул соттолгондордун арасында кеңири тараган социалдык-психологиялык атмосфера.

Жаза аткаруу мекемелериндеги зордук-зомбулук кылмыштарынын коомдук коркунучтун жогорулашы – бул кылмышкерлер жаза мөөнөтүн өтөп жатканда кылмышкерлер тарабынан жасалган кылмыштар, бул

кылмыш-жаза мыйзамын четке кагууну жана башка соттолгондордун камак жайларында коопсуздугунун мүмкүн эместигин көрсөтөт.

Ошондуктан, түзөтүү мекемелериндеги зордук-зомбулук кылмыштарын дарылоого комплекстүү мамиле төмөнкү жагдайлар менен түшүндүрүлөрүн белгилей кетүү керек: биринчиден, зордук-зомбулук кылмыштарынын кылмыштуу, криминологиялык жана соттук-медициналык мүнөздөмөлөрүн камтыган жеке элементтер (комиссиянын мүнөзү, кол салуу объектиси, кылмышкердин инсандыгы, жабырлануучунун инсандыгы ж.б.) изилдөөнүн белгилүү бир жамаатында, алар бир аз башкача максатта болсо да, бирок интеграцияланган, изилденген кубулуштарды курчап алуу жана толуктоо үчүн гана. Экинчиден, мыйзам чыгаруучу тарабынан каралган кылмыш-жаза укугунун жоболоруна таасир эте албаган кылмыштуулуктун белгилүү бир түрү, анын маңызы, мүнөздөмөлөрү түшүнүгүнө байланыштуу формулаларды өз эрки менен чечмелөө кабыл алынбайт. Үчүнчүдөн, криминологиялык позициялардан келген кылмыштуулук уланып жаткан процесс катары мүнөздөлгөндүктөн, бул криминалистика илими үчүн маанилүү, анын негизги милдети-кылмыштуулуктун бул категориясын иликтөөнү ачуу жана алдын алуу, кылмыштуулукту илимий жактан далилденген баалоо жүргүзүлгөн жана негизделген божомолдун негизинде жүргүзүлгөн мейкиндикте. Төртүнчүдөн, түзөтүү мекемелериндеги зордук-зомбулук кылмыштары контекстте жана жалпы кылмыштуулуктун ажырагыс бөлүгү катары каралышы керек. Биздин оюбузча, бул түзөтүү мекемелериндеги зордук-зомбулук кылмыштарынын татаал жана ар түрдүү мүнөзүн изилдөөгө комплекстүү мамиле, бул конкреттүү социалдык кубулушка каршы күрөшүүнүн эң натыйжалуу ыкмасын жана тактикасын аныктап, зордук-зомбулук кылмыштарын алдын алуунун жана аныктоонун жаңы жолдорун издөөгө түрткү берет.

Мындан тышкары, түзөтүү мекемелеринде жасалган кылмыштардын мүнөздөмөлөрүн талдоо алардын структуралык элементтеринен турат: биринчиден, зордук-зомбулук кылмыштарынын криминологиялык жана соттук-медициналык мүнөздөмөлөрүнүн өзгөчөлүгү конкреттүү. Экинчиден, түрмө мекемелеринде мындай кылмышты аныктоочу факторлордун комплекси, атап айтканда: А) кылмыш, б.а. башка кылмыштарды жасагандыгы үчүн сот тарабынан күнөлүү деп табылган адамдар тарабынан жасалат; б) негизинен соттолгондор жайгашкан айлана-чөйрөнүн жана субмаданияттын кылмыштуу мүнөздөмөсү (психологиялык, уюштуруучулук, экономикалык, укук-

тук) менен түзүлөт, бирок бул эркиндикте адамды табуу шарттарына мүнөздүү башка детерминисттик факторлор болушу мүмкүн. Үчүнчүдөн, алыстан башкаруу пунктунда жасалган зордук-зомбулук кылмыштарынын чөйрөсүнүн мүнөздөмөлөрү төмөнкүлөр менен аныкталат: а) багыт объектисине ылайык – түзөтүү мекемелеринин кызматкерлерине каршы; башка соттолгондорго каршы; жаза мөөнөтүн өтөп жаткан адамдарга карата түзөтүү мекемелеринин кызматкерлеринин зомбулугу; б) кылмыш субъектисине ылайык; в) жасалган кылмыштардын аткарылган коркунучунун мүнөзүнө ылайык. Төртүнчүдөн, жазасын өтөп жатканда кылмыш жасаган адамдардын мүнөздөмөлөрү. Бешинчиден, соттолгондор жана түзөтүү мекемелеринин кызматкерлери тарабынан кордук көргөн жабырлануучулардын мүнөздөмөлөрүнүн мүнөздөмөлөрүнүн мүнөздөмөлөрү. Алтынчы, зордук-зомбулук кылмыштары жасалган жердин өзгөчөлүгү чөйрөнү чектөөнү же кеңейтүүнү камтыйт, башка шарттарда анча мүнөздүү эмес кылмыштуу аракеттер (мисалы, кайраттуулук менен жасалган зомбулук).

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын кылмыш-жаза кодекси 2021-жылдын 28-октябры №127.
2. Антонян Ю.М., Бойко И.Б., Верещагин В.А. Насилие среди осужденных / Под ред. Ю.М. Антоняна. М., 1994.
3. Ескендилов А.А. Проблемы исполнения уголовных наказаний в отношении несовершеннолетних осужденных. / А.А. Ескендилов // Учебное пособие. – Костанай, 2008.
4. Тулегенов В.В. Криминологические особенности насилия в местах лишения свободы // Криминальное насилие: общие проблемы и опыт борьбы в Республике Саха (Якутия). / В.В. Тулегенов. - М., 2004.
5. Чукмаитов Д.С. Теоретические основы системы исполнения наказаний по законодательству Республики Казахстан. / Д.С. Чукмаитов. - Алматы: Баспа, 1999.
6. Устинов В. Айсберг из преступлений. К каждому следователю прокурора не приставишь. / В. Устинов / Опубликовано в газете "Московский комсомолец" №1533 от 10 марта 2005. - <http://www.mk.ru/editions/daily>
7. Лунеев В.В. Преступность 20 века. Мировые, региональные и российские тенденции. / В.В. Лунеев // Изд. 2-е, перераб. и доп. - М.: Волтерс Клувер, 2005.
8. Еремкин М.П. Криминологическая характеристика и профилактика насильственных преступлений, совершаемых осужденными в отношении персонала исправительных колоний: Дисс. ... к.ю.н.: 12.00.08. / Еремкин М.П. - Рязань, 2002.
9. Абдукаримова Н.Э. Уголовно-правовая и криминалистическая характеристика наркопреступлений, совершенных организованными преступными группами: дис. ... к.ю.н.: 12.00.08, 12.00.09 / Абдукаримова Н.Э. - Бишкек, 2011.
10. Джансараева Р.Е. Проблемы борьбы с преступностью в исправительных учреждениях (на материалах Республики Казахстан). дисс. ... д.ю.н. / Джансараева Р.Е. - М., 2006.